

# मोदिआइन उपन्यासमा अभिघात

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र

सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत

नेपाली विषयमा दर्शनाचार्य तहको

उपाधिका लागि

प्रस्तुत

## शोधप्रबन्ध

शोधकर्ता

अर्जुनप्रसाद ढुङ्गेल

नेपाली केन्द्रीय विभाग

दर्शनाचार्य तेस्रो सत्र

क्रमाङ्क : १५

२०७५

## शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली विषयको दर्शनाचार्य तहको तेस्रो सत्रको नवौँ र दसौँ पत्रको प्रयोजनार्थ छात्र अर्जुनप्रसाद दहालले 'मोदिआइन उपन्यासमा अभिघात' शीर्षकको प्रस्तुत शोधप्रबन्ध मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । शोध प्रक्रियाको सीमाभित्र रही आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०७५।०९।२५

.....  
प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम  
(शोध निर्देशक)  
नेपाली केन्द्रीय विभाग  
त्रिभुवन विश्वविद्यालय

त्रिभुवन विश्वविद्यालय  
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय  
नेपाली केन्द्रीय विभाग

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत दर्शनाचार्य कार्यक्रमको नवौं र दशौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार भएको 'मोदिआइन उपन्यासमा अभिघात' शीर्षकको शोधप्रबन्ध आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधप्रबन्ध मूल्याङ्कन समिति

- (१) प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम .....  
(विभागीय प्रमुख)
- (२) प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम .....  
(शोध निर्देशक)
- (३) प्रा.डा. महादेव अवस्थी .....  
(आन्तरिक परीक्षक)
- (४) प्रा. केशव सुवेदी .....  
(बाह्य परीक्षक)

मिति: २०७५/०२/०३

## कृतज्ञता ज्ञापन

साहित्यका विविध क्षेत्रमा कलम चलाएका साहित्यकार विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाका विभिन्न कृतिमध्ये मोदिआइन उपन्यास एक महत्वपूर्ण कृति हो । महाभारतको कथालाई विम्बको रूपमा प्रस्तुत गरेर तयार पारेको मोदिआइन उपन्यासलाई साहित्यको नवीन विधाका रूपमा उदाएको विधा अभिघातका अनेक पक्षसँग अध्ययन तथा विश्लेषण गरी यो शोधप्रबन्ध तयार पारिएको छ । तसर्थ अभिघातका विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण गरी मोदिआइन उपन्यासमा त्यसको प्रयोगको स्वरूप निरूपण प्रयासका लागि प्रस्तुत शोधप्रबन्ध परिलक्षित छ ।

शीर्षक चयनदेखि लिएर सम्पूर्ण शोधपत्र तयार पार्न शोध निर्देशकको भूमिका निर्वाह गरिदिनु भएकोमा समादरणीय गुरु प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधकार्यलाई शुरुदेखि अन्तमम्म ल्याउन उहाँले पुऱ्याउनु भएको योगदानप्रति सधैं ऋणि रहने छु । त्यसैगरी यो शोधकार्यलाई मूर्त रूप दिन आन्तरिक परीक्षकको भूमिका निर्वाह गर्नु हुने आदरणीय गुरु प्रा. डा. महादेव अवस्थी तथा अमूल्य सुभाब सहित शोधप्रबन्धलाई मूल्यांकनको अवस्थामा पुऱ्याउनु हुने आदरणीय गुरु प्रा. केशव सुवेदीप्रति कृतज्ञ रहने छु । शोधकार्यलाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने नेपाली केन्द्रीय विभागका अन्य गुरुहरूप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । यसका साथै आफ्ना कार्यलाई थाती राखी शोधप्रबन्धको साजसज्जाका साथ अन्य कुरामा सहयोग गर्नु हुने मेरा मित्र डिल्ली नेपाल र शोधपत्रको टङ्कन गरिदिनु हुने सीता चौलागाईलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अर्जुनप्रसाद दहाल  
दर्शनाचार्य तेस्रो शत्र  
शैक्षिक शत्र: २०६९/७०  
क्रमाङ्क: १५  
नेपाली केन्द्रीय विभाग  
त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर

## विषय सूची

|                                                                  |                   |
|------------------------------------------------------------------|-------------------|
| <b>पहिलो परिच्छेद: शोधपरिचय</b>                                  | <b>१-१०</b>       |
| १.१ विषय परिचय                                                   | १                 |
| १.२ समस्या कथन                                                   | २                 |
| १.३ शोधको उद्देश्य                                               | २                 |
| १.४ पूर्वकार्यको समीक्षा                                         | ३                 |
| १.५ औचित्य र महत्व                                               | ६                 |
| १.६ अध्ययन विधि                                                  | ७                 |
| १.७ अध्ययनको सीमाङ्कन                                            | ८                 |
| १.८ शोधपत्रको रूपरेखा                                            | ९                 |
| <br><b>दोस्रो परिच्छेद: अभिघात सिद्धान्तको सैद्धान्तिक परिचय</b> | <br><b>११- ५३</b> |
| २.१ अभिघातको पृष्ठभूमि                                           | ११                |
| २.२ अभिघातको परिचय र परिभाषा                                     | १४                |
| २.३ साहित्य र अभिघातको सम्बन्ध                                   | २०                |
| २.४ अभिघात र मनोविश्लेषणको सम्बन्ध                               | २१                |
| २.५ अभिघात र नारीवाद                                             | २४                |
| २.६ अभिघात र सीमान्तीयता (सवाल्टर्न)                             | २५                |
| २.७ अभिघात र 'फरक क्षमता'                                        | २६                |
| २.८ अभिघात र पहिचानको सम्बन्ध                                    | २८                |
| २.९ अभिघात र डायस्पोरा                                           | २९                |
| २.१० अभिघातका प्रकारहरू                                          | ३१                |
| २.१०.१ शारीरिक अभिघात                                            | ३१                |
| २.१०.२ मनोवैज्ञानिक अभिघात                                       | ३२                |
| २.१०.३ सामाजिक अभिघात                                            | ३७                |
| २.१०.४ सांस्कृतिक अभिघात                                         | ४१                |
| २.११ अभिघातका कारकतत्वहरू                                        | ४३                |
| २.११.१ द्वन्द्व र युद्ध                                          | ४४                |
| २.११.२ प्राकृतिक विपत्ति                                         | ४६                |
| २.११.३ दुर्घटना                                                  | ४६                |

|                                                                       |              |
|-----------------------------------------------------------------------|--------------|
| २.११.४ संवेगात्मक आघात (फरक बाल्यकाल र देखेको हिंसा)                  | ४७           |
| २.११.५ मष्तिष्क चोटहरू                                                | ५०           |
| २.११.६ आत्मा नचिन्नु                                                  | ५०           |
| २.११.७ सीमान्तीकरण                                                    | ५१           |
| २.११.८ उपेक्षा                                                        | ५२           |
| २.११.९ आफन्तको विछोड                                                  | ५२           |
| २.११.१० अन्य कारकतत्वहरू                                              | ५२           |
| <b>तेस्रो परिच्छेद: मोदिआइन उपन्यासमा अभिघात सिद्धान्तको विश्लेषण</b> | <b>५४-८७</b> |
| <b>३.१ विषय प्रवेश</b>                                                | <b>५४</b>    |
| ३.१.१ हिनताभावका आधारमा अभिघात                                        | ५४           |
| ३.१.२ चेतन र अवचेतका आधारमा अभिघात                                    | ५९           |
| ३.१.३ लिङ्गका आधारमा अभिघात                                           | ६१           |
| ३.१.४ सीमान्तीयताका आधारमा अभिघात                                     | ६३           |
| ३.१.५ 'फरक क्षमता' का आधारमा अभिघात                                   | ६५           |
| <b>३.२.१ अभिघातका प्रकारको विश्लेषण</b>                               |              |
| ३.२.१ शारीरिक अवस्थाका आधारमा अभिघात                                  | ६७           |
| ३.२.२ सामाजिक आधारमा अभिघात                                           | ६८           |
| ३.२.३ सांस्कृतिक आधारमा अभिघात                                        | ६९           |
| ३.२.४ स्व-अभिघातका आधारमा मोदिआइनमा अभिघात                            | ७०           |
| ३.२.५ दीर्घकालीन वा पुरानो घटनाका आधारमा अभिघात                       | ७१           |
| ३.२.६ तीव्र/छोटो अभिघात                                               | ७२           |
| ३.२.७ समतुल्यता/सन्निकटताद्वारा हुने अभिघात                           | ७३           |
| ३.२.८ भावनात्मक अभिघात                                                | ७४           |
| ३.२.९ झड्का अभिघात                                                    | ७६           |
| ३.२.१० सम्बन्धपरक अभिघात                                              | ७७           |
| ३.२.११ अपराधिक हिंसात्मक अभिघात                                       | ७९           |
| ३.२.१२ जटिल अभिघात                                                    | ७९           |
| ३.२.१३ सामुहिक अभिघात                                                 | ८०           |
| ३.२.१४ वैयक्तिक अभिघात                                                | ८१           |
| ३.२.१५ लिङ्गगत अभिघात                                                 | ८२           |
| ३.२.१६ शैक्षिक अभिघात                                                 | ८३           |

|                                                                            |                |
|----------------------------------------------------------------------------|----------------|
| ३.२.१७ युद्ध अभिघात                                                        | ८४             |
| ३.२.१८ ऐतिहासिक अभिघात                                                     | ८६             |
| ३.३ निष्कर्ष                                                               | ८६             |
| <b>चौथो परिच्छेद: मोदिआइन उपन्यासका मुख्य पात्रहरुमा अभिघातको कारकतत्व</b> | <b>८८-११२</b>  |
| ४.१ विषय प्रवेश                                                            | ८८             |
| ४.२ नारीमा अभिघात हुनुका कारकतत्वहरु                                       | ८८             |
| ४.२.१ द्वन्द्व र युद्ध                                                     | ८९             |
| ४.२.२ संवेगात्मक आघात                                                      | ९६             |
| ४.२.३ आफन्तको विछोड                                                        | ९८             |
| ४.२.४ वैद्यव्य जीवन/बेसाहारा                                               | ९९             |
| ४.२.५ शराणार्थी                                                            | १००            |
| ४.२.६ आकस्मिक लाभ/हानी                                                     | १०२            |
| ४.२.७ सामाजिक र सांस्कृतिक संस्कार                                         | १०३            |
| ४.२.८ धार्मिक संस्कार                                                      | १०४            |
| ४.३ 'म' पात्रमा अभिघात हुनुका कारकतत्वहरु                                  | १०६            |
| ४.४ मोदिआइनमा अभिघात हुनुका कारकतत्वहरु                                    | १०९            |
| ४.५ मोदिआइन: उपन्यासका अन्य पात्रहरुमा अभिघातको कारकतत्वहरु:               | ११०            |
| ४.६ निष्कर्ष :                                                             | १११            |
| <b>पाँचौँ परिच्छेद: मोदिआइन उपन्यासको संरचना तत्वको सम्बन्ध</b>            | <b>११३-१२६</b> |
| ५.१ विषय परिचय                                                             | ११३            |
| ५.२ मोदिआइन उपन्यासका पात्रहरु र अभिघातको सम्बन्ध                          | ११४            |
| ५.३ मोदिआइन उपन्यासमा कथावस्तु र अभिघातको सम्बन्ध                          | १२०            |
| ५.४ मोदिआइन उपन्यासमा दृष्टिविन्दु र अभिघातको सम्बन्ध                      | १२३            |
| ५.५ निष्कर्ष                                                               | १२६            |
| <b>छैटौँ परिच्छेद: सारांश तथा निष्कर्ष</b>                                 | <b>१२७-१२९</b> |
| ६.१ सारांश                                                                 | १२७            |
| ६.२ निष्कर्ष                                                               | १२९            |
| <b>सन्दर्भ सामग्री सूची</b>                                                | <b>१३२-१३३</b> |